

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/1

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1.

Nevena M. ĐAKOVIĆ

JASENOVAC: OD HOLOKAUSTA DO ŽRTVENOG NARATIVA / 17

Vesna S. PERIĆ

FENIKS JE ŽENSKOG RODA: (NE)MOGUĆNOST
ISCELJENJA TRAUME IZREČENE SOTTO VOCE / 25

Сашиа Ж. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ У НИЧЕОВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ / 35

Suzana J. MARJANIĆ

CHARLES PATTERSON I JACQUES DERRIDA
О HOLOKAUSTU ŽIVOTINJA / 43

Sabina S. GIERGIEL

NA MARGINI ISTORIJE: ŽIVOTINJE I HOLOKAUST U ROMANU
AVETI IZ JEDNOG MALOG GRADA IVANA IVANJIJA / 53

Бранислав М. ЖИВАНОВИЋ

ОДЛИКЕ ЕСЕЈИСТИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА
ВАЛТЕРА БЕНЈАМИНА / 63

Милица М. КАРИЋ

ШОА/ХОЛОКАУСТ: КЊИЖЕВНОКУЛТУРОЛОШКИ ОДГОВОР / 77

Нађаиша П. РАКИЋ

ПОСТКОЛОНИЈАЛНО ПРОМИШЉАЊЕ ЕВРОПСКОГ ХОЛОКАУСТА / 93

Александра П. СТЕВАНОВИЋ

ЈЕЗИК БЕЗ ИДОЛА: ОД ВОДИЧА ЗА ЗБУЊЕНЕ
ДО РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ / 109

2.

Светлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

ИДЕНТИТЕТ САВРЕМЕНЕ ИЗРАЕЛСКЕ ПОЕЗИЈЕ
ИЗМЕЂУ НЕОПСАЛМОДИЧНОГ И ПРОФАНОГ,
ЦИОНИЗМА И АКУЛТУРАЦИЈЕ / 121

Владимир Б. ПЕРИЋ

ПАЛИМПСЕСТ ПРОГОНА: ПРЕВЛАДАВАЊЕ АНТИСЕМИТИЗМА
У РОМАНУ ОЛГЕ ТОКАРЧУК КЊИГЕ ЈАКОВЉЕВЕ / 137

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ТРАУМА НЕИЗРЕЦИВОГ И ОБЛИКОВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА:
БЕСУДБИНСВО ИМПРЕА КЕРТЕСА / 147

Катјарина Н. ПАНТОВИЋ
„ВЕРОВАТНО ЈЕВРЕЈИН” – ПИТАЊЕ ЈЕВРЕЈСТВА ФРАНЦА КАФКЕ / 157

Милош М. ЈОВАНОВИЋ
ЛЕСИНГОВ НАТАН МУДРИ И НЕМАЧКА
ФИЛОЗОФИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА / 169

Светлана В. СТЕВАНОВИЋ
АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ПИЈА БАРОХЕ / 177

Милица С. СТАНКОВИЋ
БУЂЕЊЕ УНУТАР СНА: КАБАЛИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА
У ПРОЗИ ХОРХЕА ЛУИСА БОРХЕСА / 189

Данијела М. ЈАЊИЋ
РАЗУМ И СТВАРНОСТ У РОМАНУ ЗАР ЈЕ ТО ЧОВЕК ПРИМА ЛЕВИЈА / 203

Андријана М. ЈАНКОВИЋ
ЈЕВРЕЈИН КАО СТРАНАЦ У НОВЕЛИ „ГОЈ”
(„UN GOÛ”) ЛУИЋИЈА ПИРАНДЕЛА / 213

Љиљана З. ПЕТРОВИЋ
ТРАУМА – МЕМОРИЈА И НАРАЦИЈА: А. БАРИКО И С. ЖАПРИЗО / 223

Татјана В. VALČIĆ BULIĆ
JOURNAL D'UNE FEMME DE CHAMBRE D'OCTAVE MIRBEAU
ET L'ANTISÉMITISME DES ANNÉES 1900 EN FRANCE / 233

3.

Катјарина В. МЕЛИЋ
HISTOIRE ET POSTMÉMOIRE: HISTOIRE DES GRANDS-
PARENTS QUE JE N'AI PAS EUS D'IVAN JABLONKA / 243

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ
АУШВИЦ ДАНАС – ОПРАШТАЊЕ КАО ПОМИРЕЊЕ И НЕМИРЕЊЕ / 253

Дејан Д. АНТИЋ
СТРАДАЊЕ НИШКИХ ЈЕВРЕЈА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ
ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ (1941–1944) / 263

Јелена Д. LOPIČIĆ JANČIĆ i Ljubica M. VASIĆ
GENOCIDE AGAINST THE JEWS IN SERBIA IN 1941–1945 / 271

Александра Р. ПОПИН
ВИЦ О ЈЕВРЕЈИМА У ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИМА (ХУМОР И РАТ) / 283

4.

Aleksandar D. RADOVANOVIĆ
„ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ” I ИМИГРАНТСКА КРИЗА У БРИТАНИЈИ
ПОЗНОГ ВИКТОРИЈАНСКОГ ДОБА / 295

Tomislav M. PAVLOVIĆ
ANTISEMITIZAM T. S. ELIOTA
ILI KO JE ZAPRAVO GOSPODIN BLAJŠTAJN / 309

Азра А. МУШОВИЋ
СА ДИСТАНЦЕ – СИЛВИЈА ПЛАТ, ПЕСМЕ О ХОЛОКАУСТУ
И ПИТАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ „НЕ-ЖРТВЕ” / 319

Ана М. СИТАРИЦА
ЈЕВРЕЈСКО НАСЛЕЂЕ У ДРАМСКОМ СТВАРАЛАШТВУ
ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 331

Андрија З. АНТОНИЈЕВИЋ
АКТУЕЛНОСТ ХОЛОКАУСТА У ДРАМИ ПЕПЕО
ПЕПЕЛУ ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 329

Александра З. СТОЈАНОВИЋ
ХИБРИДНИ ИДЕНТИТЕТ QUEER ЈЕВРЕЈА У ДРАМИ
АНЂЕЛИ У АМЕРИЦИ ТОНИЈА КУШНЕРА / 351

Violeta M. JANJATOVIĆ
DRUGI U DRUGOM SVETSKOM RATU: SLIKA ЈЕВРЕЈА У
ROMANU BALKANSKA TRILOGIЈА OLIVIЈЕ MENING / 363

Vorjanka Z. ĐERIĆ DRAGIĆEVIĆ
(POST)МЕМОРИЈА И НАРАСИЈА ТРАУМЕ: ZLOKOVNI
CRNI PSI ПЈАНА МАКЈУАНА / 373

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ
БРУНОВА ПЕРЦЕПЦИЈА ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ ДЕЧАК
У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЦОНА БОЈНА / 381

1

Наташа П. РАКИЋ¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за истраживање језика и књижевности

ПОСТКОЛОНИЈАЛНО ПРОМИШЉАЊЕ ЕВРОПСКОГ ХОЛОКАУСТА

„Холокауст је отворио капију до тада непознатих искустава”, наводи Асманова (2011: 14), док Сезер (2015: 14) наводи да је прича о Холокаусту прича о варварству испољеном над неевропским народима које су Европљани подржавали и затварали очи пред њим све до тренутка када је нацизам постао „колонијални систем у срцу Европе” (Фанон 2017: 33). Хана Арент разрађује идеју о „вечном антисемитизму” и ексклузивном праву Јевреја на највећу жртву (Арент 2000: 16) указујући, међу првима, на повезаност империјализма и тоталитаризма. У раду ће бити дат приказ промишљања европског Холокауста из угла теоретичара постколонијалних студија, студија геноцида и студија сећања. У раду ће се указати на идеолошке и организационе сличности између европског Холокауста и масовних страдања током колонијалне прошлости Немачке, чији би се исход могао означити као геноцид. Циљ рада није умањење страхаоте и траума словенских и јеврејских жртава, већ указивање на неједнакост при третирању догађаја са геноцидалним исходом који су се одиграли како на европској, тако и на ваневропској позорници.

Кључне речи: (пост)колонијализам, холокауст, Холокауст, националсоцијализам, антисемитизам, расизам, евроцентризам

Јер, до моралне поентне овог проблема не долази се коришћењем речи „геноцид” или пребројавањем милиона жртава — истребљења читавих народа било је и у антици и у модерним колонијалторским освајањима. До ње се стиже тек када схватимо да се оно догодило у оквиру једног правног поретка, а да је угаони камен тог „новог закона” била наредба „Убиј”, и то не свој непријатеља, већ невинне људе који нису били чак ни пошеницијално ојасни, „Убиј” не због нужности, већ противно свим војним и утилитарним разлозима.

Арент (2000: 68)

1.

Развој студија геноцида, студија сећања, као и студија о Холокаусту² омогућио је мултидисциплинарни приступ теми масовног страдања не само Јевреја, већ и других етничких група пре, за време и након Другог светског рата. Упркос томе, сматра се да је Холокауст најтрагичнији догађај у људској историји, да је то период када се лице зла исказало у својој пуноћи и време када су европски

1 natasajevdjevic01@gmail.com, natasa.rakic@filum.kg.ac.rs

2 У раду ће се појавити термини „Холокауст” и „холокауст”, при чему се „Холокауст” односи на страдања за време Другог светског рата, док се „холокауст” односи на масовна страдања бројних народа током светске историје.

Јевреји поднели највећу жртву. Страдања других етничких група на европском и ваневропском тлу у том и претходном времену бивају засењени Холокаустом, иако разлика у исказаној окрутности онога који спроводи силу над другим скоро да не постоји. Разлика лежи само у начину примене силе која зависи од технолошке опремљености доминантне групе, док је идеја о удаљавању, протеривању, па и коначном истребљењу оног другог, који је непожељан, заједнички елемент свих погрома.

Недавна истраживања из области (пост)колонијалне германистике, релативно младе научне дисциплине која се убрзано развија од средине 90-их година 20. века под утицајем америчких постколонијалних студија и дела америчких и (ван)европских теоретичара (пост)колонијализма довела су у директну везу одређене елементе карактеристичне за немачку колонијалну праксу на ваневропском тлу и дешавања на европској сцени за време Хитлерове владавине. Теоретичари (пост)колонијалне германистике трагају за доказима којима би поткрепили тезу да да је „европски империјализам допринео стварању услова у којима је Холокауст постао замислив и спроводив” (Перудин / Цимерер 2007: 115), па би се о том периоду немачке прошлости и његовом утицају на формирање немачког менталитета требало расправљати у оквирима студија сећања.

Алеида Асман (уп. Агуига, 2020) сматра да је култура сећања на Холокауст и његове жртве део глобалног, транснационалног покрета који се бави проучавањем сећања, те да мора да се повеже са другим дисциплинама и пољима како би се изнедрили постулати који би омогућили боље разумевање прошлости, садашњости и будућности. Процес повезивања студија сећања на Холокауст са другим дисциплинама значио је амерички историчар Мајкл Ротберг (2009: 22) појмом „вишесмерно сећање” (енгл. „Multidirectional Memory”) које се односи на преплитање сећања на Холокауст и процес деколонизације наводећи да то нису одвојени процеси, нити да се смеју тако сагледавати. Вишесмерно сећање посматра колективну меморију као нешто што не познаје јаз између прошлости и садашњости. Ротберг подупире своје становиште тезом да „меморија није игра сумирања нула” (исто). Асманова сматра да је ширење поља изучавања студија сећања на транснационални ниво важно јер омогућава осврт и на друге историјске злочине против човечности из периода колонијализма и/или ропства. Она наводи да

„нису сви, само и искључиво они, одговорни за сопствене трауме – јер тада врло брзо уђете у такмичарски однос или конкуришете за статус жртве – али све се то растеређује у тренутку када неки догађај такође постаје кључни догађај за остале, [...] где једно искуство може да потврди друго. То је био веома важан корак који је одвео далеко од идеје да се историјски окупира и поседује неки догађај” (Асман у Агуига, 2020).

Асманова подржава идеју упоређивања два или више историјска догађаја, чиме се одузима право на ексклузивност једног од њих, јер би ексклузивност, у овом случају, Холокауста као јединственог догађаја у људској историји ишла на штету признавања других догађаја у којима је страдао велики број људи, који су, такође, били део системски спроведеног истребљења оног другог који је у одређеном историјском тренутку (био) непожељан. Још 80-их година 20. века се у Немачкој дискутовало о неопходности повезивања Холокауста са другим злочинима. Ернст Нолте (Ernst Nolte) је у оквиру свађе историчара (нем. Historikerstreit)³ ука-

3 Као свађа историчара означава се јавна научна дебата у Немачкој коју је у лето 1986. године расламсао чланак немачког филозофа Јиргена Хабермаса кроз који се он сукобљава са својим

зао на организациону и идејну повезаност нацистичких логора и стаљинистичких гулага и међу првима проблематизовао извор и сингуларност Аушвица⁴. Дирк Мозес (Dirk Moses) наводи да сингуларност није историјска категорија, те да као таква није прикладна за радове у којима се врши историјско поређење и да је погодна само за теологе и филозофе (Мозес 2002: 18), док Бауер (2001: 8) наводи да „Холокауст мора да се упоређи са другим догађајима [...] уколико је он људски догађај. Само на основу поређења може се дати одговор на питање да ли је или не јединствен и да ли се његови елементи могу или не могу наћи у сличним догађајима”.

Може се рећи да је постколонијално промишљање Холокауста у оквиру кога се трага за заједничким елементима различитих идеологија – империјализма и националсоцијализма – које су резултирале ескалацијом великог насиља, налик понављању свађе историчара. Идеја о постојању више и ниже расе налази своје научно утемељење о уништењу оног другог у периоду немачког империјализма да би свој врхунац достигла у Аушвицу. То указује да је Холокауст резултат вишедеценијских напора и стратегија немачке силе, а не непоновљив догађај. Циљ овог рада је проблематизовање тезе да је Холокауст непоновљив догађај у људској историји кроз указивање на идејне и методолошке сличности и разлике у процесу освајања европског и јужноафричког тла које су за последицу имали систематско уништење оног другог од стране немачке војске.

2.

Довођење у везу Холокауста и других масовних страдања током историје на синхронијској равни проблематизовано је током 80-их година 20. века када је теза о сингуларности Холокауста доведена у питање од стране немачке културне елите. Много пре тзв. свађе историчара поједини интелектуалци, попут Хане Арент, Вилијема Ди Буа (W. E. D. Du Bois), Џорџа Падмора (George Padmore) и Оливера Кокса (Oliver Cox), довели су у питање јединственост Холокауста тражећи корене фашизма у колонијалним ратовима. Немачки теоретичар и борац за (раз)откривање немачке колонијалне прошлости, Јирген Цимерер, наводи да је немачки колонијални рат на тлу Јужне Африке, вођен између 1884. и 1908. године, представљао тзв. резервоар идеја за колонијалну експанзију на европском тлу током Другог светског рата. „Тада је прекршен табу да се мисли и да се делује тако да друге етничке заједнице могу једноставно да буду уништене”, наводи Цимерер (2003: 119). Рафаел Лемкин, пољско-јеврејски стручњак за област интернационалног права, творац је кованице “геноцид” која ће се активно користити тек након 1945. године. Лемкин је међу првима истраживао појам насиља и последице истог спроведеног од стране европских колонизатора и досељеника у земљама тзв. Новог света. Геноцид над Јерменима⁵ дао му је подстрек за дефинисање не само термина, већ и размера геноцида. По Лемкину,

савременицима који у питање доводе сингуларност Холокауста. Његов допис је реакција на изјаву немачког историчара Ернста Нолтеа да се нацистичко истребљење Јевреја мора довести у узрочну везу са стаљинистичким терором у Совјетском савезу. На његов чланак надовезали су се бројни историчари, политичари, филозофи и новинари који су у бројним новинским текстовима бранили своја гледишта овог феномена, па се може рећи да је свађа историчара изнедрила читаву палету филозофског промишљања о (не)сингуларности Холокауста на којој се гради(о) немачки постнацистички идентитет.

- 4 Појам „Аушвиц” се у раду користи као симбол за сва масовна страдања у концентрационим логорима за време Другог светског рата.
- 5 Геноцид над Јерменима, познат је у историји као Велики злочин када је над припадницима јерменског народа на подручју Османског царства током Првог светског рата испољено насиље које

„геноцид не значи обавезно непосредно уништење нације, осим уколико се односи на масовно убиство свих чланова те нације. Намера је да означи координисани план различитих акција чији је циљ уништавање основа живота националних група, са циљем уништавања самих група. Циљеви таквог плана били би распад политичких и друштвених институција, културе, језика, националних осећања, религије и економског постојања националних група и уништавање личне безбедности, слободе, здравља, достојанства, па чак и живота појединаца који припадају таквим групама. [...] Геноцид подразумева синхронизовани напад на различите аспекте живота заробљеног народа; на политичком, социјалном, културном, економском, биолошком, религијском и моралном пољу” (Лемкин 1944: 90).

Геноцид, по Лемкину, обухвата широк спектар мера примењених против једне етничке заједнице са циљем не само физичког истребљења, већ и са циљем уништења сваког вида културног, политичког и економског трага исте. Као један од првих примера, Лемкин је подвео случај (не)легализације насиља које је Османско царство спровело против јерменског народа. Вреди поменути и то да је Лемкин проучавао немачку колонијалну праксу на јужноафричком тлу дошавши до закључка да су Немци спроводили планирано измештање домородачког становништва са циљем освајања новог простора (нем. *Lebensraum*) и да би се страдање афричких народа Хереро, Нама, Дамара и Сан⁶ могло подвести под појам геноцида.

Хана Арент је у делу *Извори тоталиитаризма* започела промишљање о идеји да је корен нацизма немачки империјализам. По њеним речима, период немачког империјализма од 1884. до 1914. године и остваривање идеја које је он изнедрио, омогућио је формирање таквог менталитета, налик тоталитарном, који је колонијалну експанзију означио за главни циљ своје политике. За време империјализма циљ је било поковавање неевропског тла, док је за време нацизма правац освајања био исток Европе. Удружен са идејом растуће моћи на основу политике расе, из које се изнедрило насиље колонизатора над колонизованим, империјализам је као идеологија легализовао насиље над другим. Доступна литература из немачких архива и архива земаља које су некадашње немачке колоније сведочи о организованом истребљењу тзв. примитивних народа, као и развијању техничких механизма који су касније усавршавани током Другог светског рата. Може се сматрати да геноциди почињени у колонијама нису геноциди других, мање важних, категорија у односу на Холокауст, већ да представљају само раније, мање логистички организоване бирократске форме које омогућавају спровођење систематског уништења једног народа. Немачки империјални походи засновани су на идеји социјалног дарвинизма који научно оправдава постојање више и ниже расе, те тврди да је истребљење слабије врсте нужност ради стварања животног простора за вишу врсту.

је за циљ имало екстерминацију истог. У овом злочину страдало је између 800.000 и 1.500.000 припадника јерменског народа са подручја Османске империје.

- 6 Током сукоба у Немачкој југозападној Африци између 1904. и 1908. године страдало је око 100.000 Хереро, 10000 Нама и неутврђен број припадника племена Сан. Фаза чистиња афричког тла од домородачког становништва одвијала се у две фазе. Прва је обухватала оружане сукобе који су сатерали домороце у пустињу Омахехе у којој су умирали од глади, жеђи и изнурености зато што су немачке снаге затровале све доступне изворе воде, а друга се односила на успостављање концентрационих кампова (логора) у које су одвођени преживели. Један од најозлоглашенији био је уређен на Острву ајкула надомак Лидерицбухта. Африканци су били изложени изгладњавању, неповољним климатским условима, болестима. Над њима су се вршили медицински експерименти, жене и деца су били зостављани, а мушкарци мучени напорним радом. Процењује се да је стопа смртности у овим камповима прешла број од 70 процената.

Након Другог светског рата се о немачкој колонијалној прошлости на тлу садашње Немачке недовољно проговарало све до почетка 21. века. Обележавање стогодишњице прогона Јермена из турске области и стогодишњице од извршеног масакра над племенима Хереро, Нама, Дамара и Сан у некадашњој Немачкој југозападној Африци, а данашњој Намибији, покренуло је дискусију о немачком колонијалном походу и почињеним злочинима који се према повељи УН сматрају првим геноцидом 20. века⁷. Ова дешавања покрећу изнова дискусије у немачким јавним круговима не само о (не)сингуларности Холокауста, већ и о статусу жртве, односно о томе да ли су, од свих настрадалих етничких заједница током 20. века, европски Јевреји заиста поднели највећу жртву и на који начин (се) опходи(ло) према другим жртвама не само Другог светског рата, већ и ранијих и каснијих периода. Такво промишљање отвара могућност изједначавања тежине жртве и укида право појединих етничких заједница, попут Јевреја, на ексклузивни статус највеће жртве и посебан третман кроз даљу историју, што (је) води(ло) ка бројним полемикама у немачким, па и светским интелектуалним круговима.

На културно-политичкој позорници света полемише се о разним аспектима на основу којих би се сва масовна и организована истребљења разних народа у различитим деловима света и временским периодима могла дефинисати као геноцид у смислу онога што он, према повељи УН⁸, подразумева. Многи историчари, попут Фајнове (уп. Фајн 2002) се не слажу са тезом да је могуће изједначити европски Холокауст и колонијална страдања, наводећи да намера, у овом случају, немачких генерала током колонијалних похода није имала за циљ намерно уништење афричких народа, већ да је то последица немачке војне тактике која за циљ поставља потпун слом непријатеља који се побунио против владајућих правила. Фајнова додаје да су масовна страдања резултат народних побуна, грађанских ратова, као и немира током фазе преласка из колонијалне у слободну државу и да се таква дешавања не могу назвати геноцидом. „Маргиналне ситуације у којима се дешава геноцид или геноцидни масакри које држава није одобрила укључују колонизацију, грађанске ратове и пренос моћи током деколонизације. Учесници који су можда починили геноцид без одобрења државе укључују војнике, досељенике и мисионаре”, наводи Фајнова (2002: 79). Ескалација насиља у колонијама може довести до истребљења читавих заједница, али се не може подвести под геноцид.

Многи аргументи су употребљени у борби за доказивање тога да у некадашњим колонијама нису вршени геноциди. Политичари избегавају употребу појма „геноцид” за означавање догађаја попут оног у Немачкој Југозападној Африци како не би довели своју земљу у положај да плаћа репарације на име прошлих догађаја. Један од заступника Херера, Филип Мусолино, објашњава да „нема сумње у то да ће, уколико овај случај⁹ успе, многи адвокати заступати интересе бројних етничких заједница из Африке које су страдале током колонијалне ере. Мислим да би и случај Конго¹⁰ привукао поновну пажњу историчара и адвоката” (Целер 2005).

7 Дефиниција геноцида може се пронаћи на <http://www.preventgenocide.org/ba/konvencijaogenocidu.htm>.

8 Хинтон сматра да је дефиниција геноцида према повељи УН проблематична јер привилегује одређене социјалне категорије попут расе, етничке припадности, религијске припадности (2002: 5).

9 Припадници народа Хереро и Нама боре се за одштету за злочине немачке колонијалне силе пред судом у Њујорку.

10 Историчари наилазе на потешкоће приликом класификовања догађаја у Конгу као геноцид зато што се сматра да белгијски краљ Леополд није имао намеру да истреби сва племена у Конгу.

Као што се полемише о примени појма „геноцид” на различите догађаје у новијој историји, тако се дискутује о статусу жртве. Чак и на нивоу страдалих у Другом светском рату постоје разлике. Намера нациста је била „ да елиминишу не само групе људи попут Јевреја, већ да униште све становнике циљне области са њиховим културним обележјима како би створили простор за сопствени народ”, наводи Лемкин (1945: 4) и додаје да су своју агресију усмерили ка Јеврејима, Циганима и „инфериорним” расама попут Пољака и Словена. Чини се да се кроз историју након окончања Другог светског рата говори о Јеврејима као заједници која је поднела највећу жртву током рата и да они уживају тзв. ексклузивно право на ту жртву на основу које су успели да придобију новчана средства на име репарације. Оснивање сопствене државе оснажило их је у неговању култа највећих страдалника у периоду владавине нацизма, науштрб других палих жртава. Стога се њихов глас најјаче чује када се говори о (не)могућности поређења колонијалних жртава и жртава Холокауста.

Једна од последњих јавних дебата која је успламсала немачку јавност изазвала је оптужба Феликса Клајна (Felix Klein), немачког комесара за борбу против антисемитизма, на рад истакнутог теоретичара постколонијализма, Ашил Мбембеа (Achille Mbembe), у којој се тврди да се у Мбембеовим радовима налазе антисемитске изјаве које доводе до релативизовања Холокауста, демонизације и довођења у питање легитимности Израела¹¹ (уп. Собоцински 2020). Клајн се позива на, по њему, спорну изјаву Мбембеа из књиге *Политиике непријатељства* (2019: 72), у којој он, описујући страх немачких колонизатора од онога што не познају, наводи да је

„у колонијалном контексту, непрестани рад на раздвајању – дакле, и диференцијације – био је делом последица страха од уништења који су осетили досељеници. Као бројчана мањина која поседује моћна средства разарања, досељеници су живели у страху да ће бити опкољени, са свих страна, опасним објектима који их угрожавају и стално прете њиховом животу – домороцима, дивљим животињама, гмизавцима, микробима, комарцима, природом, климом, болестима, чак и врачевима. Систем апартејда у Јужноафричкој Републици и, на један екстреман начин и у другом контексту, уништавање европских Јевреја типична су испољавања тог фанатичног раздвајања”

и додаје да је и данас присутно раздвајање, само оно има другачија имена. „Данас црнци и Јевреји носе друга имена: ислам, муслиман, Арапин, странац, имигрант, избеглица, уџез – да наведем само нека”, додаје Мбембе (68). Клајн сматра да се наведени догађаји не могу довести у везу, нити да ове групације по важности могу стајати један наспрам другог и тврди да „не познаје ниједну особу која не може да види систематски план истребљења Јевреја спроведеног у Немачкој као нешто јединствено и толико узнемирујуће да укључује не само Немце, већ и човечанство у целини” (уп. Бокволт 2020). Клајн оптужује Мбембеа за ширење антисемитизма и напад на патњу јеврејске заједнице и на основу предговора књиге *Апартејд Израел* (енгл. *Apartheid Israel* 2015). У њему је Мбембе написао

11 Мбембе није једини који је јавно изнео свој став по питању Израела и дешавања на Блиском истоку и успоставио паралелу са Холокаустом и другим, каснијим, дешавањима на европској сцени доводећи у питање статус такозваних жртава евроског терора. То су, попут Мбембеа, учинили Гајатри Спивак, која Израел дефинише као „колонијалну државу”, а „на примеру Палестине територијални империјализам и државни тероризам старог кова на делу” (уп. Хима/Мендел, 2020), и Едвард Саид, који одбија да призна мировни споразум потписан од стране представника Израела и Палестине у Ослу 1993. године, пребацујући Израелу да жели да искорени Палестинце.

да је „окупација Палестине један од највећих моралних скандала нашег времена, једна од највећих нехуманих тортура века у који смо ушли и чин највећег кукавичлука друге половине последњег столећа” (уп. Бејрот 2020). Мбембеов рад усмерен је ка борби против антисемизма, колонијализма и сваког другог вида угњетавања и уништења оног другог. Он наводи да се, на примеру овог случаја у коме је могућност исказивања сопственог мишљења доведено у питање, немачка, па и светска јавност, морају замислити над питањем „Шта значи када се гласови из некадашњег колонизованог света доводе у сумњу на лакомислен начин? Да ли би у интересу Немачке било да се ти гласови, па и мој, не могу чути?” (уп. Агуга 2020). Уколико би то био случај, био би то доказ да се може говорити о некој врсти интелектуалног колонијализма.

У оквиру немачких (пост)колонијалних студија истражују се паралеле између афричког и европског холокауста без намере да се велича или умањи патња било ког народа. Империјална пракса спроведена од стране Немаца на тлу некадашње Немачке југозападне Африке представља темељ онога што је свој врхунац достигло за време Другог светског рата, односно у концентрационим логорима и гасним коморама који су испробани најпре на тлу Јужне Африке (пример Острво Ајкула (енгл. Shark Island)), а изум су британских војних јединица. Леон Полиаков сматра да су, за разлику од колонијалних истребљења у име освајања животног простора, „немачки генијалци из области техничких наука учинили могућим да индустрија смрти функционише ефикасно” (Полиаков 1956: 182).

Цимерер сматра националсоцијализам колонијалним режимом и Хитлерово освајање источноевропског простора види као наставак спровођења расистичке политике и примену расистичких концепата из доба империјализма с том разликом да су они испоњени на европском тлу (Цимерер 2011: 147). Источноевропски народи су, баш попут некада колонијалних субјеката на неевропском тлу, дехуманизовани а потпору су давали резултати псеудонаучних истраживања која су оснажила идеју о супериорној немачкој раси.

3.

На основу радова бројних теоретичара (пост)колонијалних студија, студија сећања и геноцида да се закључити да је Холокауст јединствен можда само у томе што представља испољавање насиља на европском тлу на коме је и настало и у, до тада појмљеном технички најмодернијем облику, те је том догађају у људској историји посвећена велика пажња. Историјска дешавања с краја 20. и почетка 21. века показују да је бели човек вредно радио на усавршавању техничких средстава која служе масовном уништењу и која, данас, немилице користи у сиромашним земљама Блиског истока под паролом одржања мира у тим областима, а која као исход имају велики број измештених или убијених људи о којима се нерадо и недовољно проговара на западњачком тлу. Не може се, дакле, говорити о геноциду само у оквиру Холокауста и сматрати да је до масовног уништења једне заједнице на најстрашнији начин дошло само тада. Разлика је и у томе што је европски Холокауст омогућио стварање филозофско-правног оквира у коме се о таквој врсти страдања уопште може говорити.

Већ је Ди Буа 1947. године забележио да нема насиља које су нацисти спровели – концентрациони кампови, масовна сакаћења и убиства, обешчашћена жена или ужасно богохуљење – коју хришћанска, односно европска цивилизација није испољавала вековима уназад према обојеним народима из свих делова света у

име и ради одбране идеје о супериорној раси рођеној да влада светом (Ди Буа 1947: 23). Сезер пише 1955. године у *Расправи о колонијализму* да Холокауст није јединствен јер се и у случају Холокауста, као и у случају колонијалног похода, ради о колонизацији и систематском уништењу људи (Сезер 2015: 12), а не само једне етничке заједнице. Анализирајући фашизам и корене истог, Сезер наводи да

„фашизам није изузетак, нити аберација западне културе. Фашизам се није десио случајно и није дошао из ведре неба, већ је логичан исход европске културе. Много пре Хитлера фашизам је већ постојао. Постојао је на тлу Латинске Америке, на тлу Кариба, на тлу Африке. Колонијализам је заснован на супериорности беле расе и та идеја о супериорности је знатно пре Хитлера довела до етничког чишћења и геноцида. Једина разлика је што се никада до тада нешто тако није десило на самом тлу Европе. Колонијална политика и колонијална идеологија биле су намењене колонијама а не Европи. Највећи Хитлеров злочин је то што је у властиту кућу довео оно што је било намењено другима (14)“.

Сезер на овом месту доводи у директну везу колонијалну праксу и насиље изражено на европском тлу током Другог светског рата, истовремено упирући прстом у двоструке стандарде при вредновању исхода истих, алудирајући на то да се можда ни у доба писања *Расправе о колонијализму* не би дискутовало о злочинима против човечности да се они нису десили на европском тлу. Националсоцијализам је био само обрнути колонијализам, слаже се Фанон (2017: 58). Зато је посвећено толико научне пажње овом феномену јер није проблем што је „колонијализам злочин по себи, злочин против човека, [...], већ је то злочин против белог човека, понижење белог човека, примењивање у Европи оних колонијалистичких процедура којима су дотад били подвргавани само Арапи из Алжира, кулији из Индије и црнци из Африке“ (Сезер 2015: 36). Сезер се надовезује смагтрајући да су Европљани били саучесници у истом све док нису постали његове жртве (23), те да су „му давали опрост, загварали очи пред њим, озакоњивали га јер је дотад тлачио само неевропске народе“ (36). Приметно је да Сезер не жели да у свом запису конкретизује етничку припадност жртава европског фашизма/колонијализма, већ наглашава да је то борба против белог човека и достојанства белог човека што се по први пут десило на европском тлу у новијој историји света. Бели човек је рушилачку снагу и империјалну идеологију уперо против себе самог применивши идеју о разлици у хијерархији међу припадницима своје заједнице.

Идеја о доминантности беле расе покретала је идеју немачког империјализма за време кога је насиље оправдано идејом о природној селекцији. Фуко је још утврдио да биолошки расизам и теорије о еволуцији стварају плодно тле за тзв. предстање које чини убиство оног другог прихватљивим (Фуко 2004: 256). Псеудонаучна постигнућа осликавају расну супериорност као научно засновану и дају јој легитимитет. Таква научна сазнања отварају пут расизму и еугеници и потпомажу идеју дехуманизације других етничких група.

Дехуманизација колонијалног субјекта која је током Другог светског рата поновљена у сличном облику над европским субјектом, исказала се већ током освајања афричких територија под паролом освајања животног простора (нем. Lebensraum) који настањује примитивни други који се, осим што мора бити удаљен са те територије, мора антрополошки испитати како би се легитимисало почињено насиље над њим и научно потврдила супериорност беле расе. У ту сврху су у време колонизовања јужне Африке, осим припадника немачке елите и војних јединица, слате и финансијски подржаване експедиције немачких научника,

попут Еугена Фишера¹². Требало је да они врше експерименте над домородачким становништвом у оквиру радних логора и да прикупљају остатке тела природно или насилно преминулих домородаца на основу којих би се потврдила физичка и ментална супериорност беле расе¹³.

Циљ колонијалне политике у оба случаја било је свођење непријатеља, оног другог, на статус субхуманог и имплементирање таквог начина размишљања и делања у широке народне масе у тадашњој Немачкој које ће употребу силе и уништење оног другог сматрати за потпуно легитимно, па и нормално уз одсуство критичке мисли. У ту сврху су на европском тлу за време империјализма употребљени сви тада доступни медији попут књижевности кроз које су освајачки походи и идеологија расе величани, што је утицало на грађење такве слике себе и света која ће утрти пут холокаусту на европском тлу. Насиље почињено над деперсонализованим другим без казне или осећаја одговорности постаје на тај начин друштвено прихватљиво и сама смрт постаје лишена симболике. Мбембеовим језиком речено, „у таквој смрти нема ничег трагичног. Зато некрополитичка моћ може бесконачно да је умножава било у малим, било у грчевитим налетима” (Мбембе 2019: 62). Спроведено бирократско и физичко насиље са циљем истребљења оног непожељног заједничка је тачка колонијалног и европског освајања. Жртве су исход насилно-геноцидалне власти која легитимише насиље путем конструисаних чињеница.

4.

Мора се нагласити да се у основи оба холокауста налази идеја о другом као другачијем и опасном по колонизатора била идеја водиља, али да се не може говорити о њој у истој равни. Док су колонијална освајања неевропског тла потакнута расизмом који другог смешта изван сопствене територије, освајања европског простора подржана су модификованим обликом расизма, односно, антисемитизмом који указује на опасно присуство другог унутар своје територије. За многе теоретичаре расизам и антисемитизам налазе се у истој равни, али поседују различит предзнак. Приметно је то да идеје расизма и антисемитизма у себи носе негативан знак који се приписује оном другом и који оправдава почињена (не)насилна дела према том другом. Цимерер наводи да је у случају колонијалних похода онај други инфериоран у односу на колонизатора што колонизатору даје право да њиме управља, док је у случају страдања током Другог светског рата тај други дефинисан као супериоран, па се Холокауст може, из угла Немаца, тумачити као антиколонијална борба за ослобођење немачке територије. Немци

12 Еуген Фишер је немачки антрополог који се сматра зачетником еугенике на немачком простору. Почетна истраживања спроводио је у Немачкој југозападној Африци, данашњој Намибији, изучавајући домородачко становништво, као и децу насталу из односа немачких војника и домороткиња. Циљ му је био спречавање мешовитих бракова што је, по његовом савету, уређено законом. Вршио је експерименте над припадницима племена Хереро и Нама и прикупљао њихове посмртне остатке како би их изучавао и подупро тезу о супериорности немачке расе. На европском тлу проучавао је афричке Немце и Роме. Његове идеје привукле су Хитлерову пажњу. Фишер је био члан националсоцијалистичке странке и активно је подржавао антисемитску кампању својим научним резултатима.

13 У ту сврху је почетком 20. века у Немачку послат велики број лобања над којима су се вршила разна испитивања. Након признања Немачке да је почетком 20. века почињен геноцид над афричким доморочима, Намибија је захтевала њихово враћање. С обзиром на то да до данашњег дана није утврђен тачан број лобања које су допремљене у Немачку, не може се са сигурношћу тврдити да су све враћене, као ни бројни други предмети који су донети као колонијално благо.

бивају угрожени од стране других етничких заједница (Цимерер 2003: 27). Мозес (2008: 31) се слаже са тим додајући да су нацисти, нарочито у односу са Јеврејима, себе доживљавали као подређене који се морају бранити од империјалног покрета јудаизма. Мозес запажа да су „нацисти Немце сматрали аутохтоним народом које су Јевреји и друге заједнице колонизовали” (исто). Немачка је, дакле, за време постојања Трећег рајха трансформисала древно варварство у принцип владавине и геноцид као свету сврху немачког народа, наводи Лемкин (1945).

Адорно и Хоркхајмер наводе да „за фашисте Јевреји нису једна мањина, већ супротна раса, негативан принцип као такав и да од њиховог истребљења зависи срећа Немаца” (Адорно и Хоркхајмер 1947: 177). Жртвама Холокауста, а посебно Јеврејима, приписана је одређена моћ која јача кроз завере на глобалном нивоу, па су сматрани опасним противницима чији дух би требало сломити и угасити. Алфред Розенберг је сматрао да је основни задатак хришћанства борба против јудаизма који „проистиче из јеврејске суштине да свим припадницима других раса са којима долази у контакт наметне голо господство и да на тај начин успостави теократску владавину над целим светом” (Розенберг 1922: 157). Како је Розенберг прокламовао у свом говору од 26. марта 1941. године, Немци су дуже време упознали „отров јеврејске крви налик отрову извесне биљке”, па би идејно решење за њих била нека врста хигијенског захвата која би подразумевала изоловање те групације.

То твори још једну разлику у односу на колонијална истребљења мотивисана сломом искључиво физичког отпора оног другог. Динер (2007: 80) наводи да колонијално насиље није нужно водило ка геноциду, односно да то није био циљ ваневропске колонијалне политике. За разлику од колонијалног геноцида који почива на идеји освајања територије и искоришћавања природних и људских ресурса, Холокауст је „просто уништење, мимо рата, конфликта и супарништва [...] Смрт уништењем је у основи безразложна смрт”. То је резултат пројекције о оном другом и пројектованој опасности коју други доноси са собом.

Узимајући у обзир (не)намерно истребљење бројних етничких групација, долази се до тога да је дехуманизовање жртве у основној идеји како расистичке, тако и антисемитске идеологије, што за последицу није имало само једноставнији приступ усмрћивању истог, већ и оно што ће се видети касније на примеру бројних суђења¹⁴ – немогућност суочавања учесника са почињеним злочинима и одсуство емпатије и одговорности почиоца.

5.

Ашил Мбембе се данас поиграва речима наводећи да се још увек о колонијалним злочинима на светској сцени не проговара у великој мери зато што је Африка објекат удаљен од света (*apart from the world*) уместо да буде део света (*a part from the world*) (Мбембе 2011) и истиче да и данас постоји разлика у могућности и слободи говора људи и о људима различите боје коже и порекла. Ду Бојс је још 1933. године приметио ту неједнакост и утврдио да „када би само 'инфериорни' људи били црнци, било би јако тешко добити пажњу *Њујорк Тајмса* за питања расе, линчовања и банди. Али сада када проклету укључују и власника *Тајмса* морално огорчење расте” (Бракман 2000: 67). Ду Бојс је указао на важност тога да жртва може да се види, да има довољно средстава да скрене пажњу на

14 На примеру суђења Адолфу Ајхману (1961), који је сматрао да је извршавао своју пословну дужност, а не да је одлучивао и учествовао у процесу истребљења великог броја људи.

себе и на своју патњу, па и да, на крају, профитира од тога. То није било и још увек није могуће за припаднике мањих групација које не живе на европском или америчком тлу и чији гласови не могу допрети до шире јавности.

Потребно је да се некадашњи колонизовани укључи у процес проговарања о прошлости. То није једноставно јер не постоји место са кога би подређени могао да проговори, сматра Спивакова (уп. Спивак 1988). Сезер сматра да је наратив колонизованог и даље у сенци наратива колонизатора који се никоме не правда, нити полаже рачуне (Сезер 1983: 43) и ово се односи како на жртве колонијализма, тако и на жртве нацизма.

След историјских догађаја је показао да се у светлу Холокауста највише проговара о јединствености патње јеврејског народа, па се може рећи да је то производ новијих метода путем којих глас жртве/потчињеног допире до шире јавности, што, вративши се на тезу Ду Бојса, није било омогућено другим жртвама. Док се у Немачкој негује сећање како на жртве, тако и на учеснике Холокауста, што се преноси са колена на колена, из других делова света није могуће чути глас потлачених. Разлози за то су бројни. Многи домородачки народи Африке или Аустралије негују оралну културу сећања кроз ритуалне елементе, песму и предања која западном свету нису лако доступна или су доступна само у преводу на језик колонизатора. Многе организационе јединице функционишу попут затвореног система. Поједина племена су збрисана са лица земље, а многи припадници су се, услед промене владајућег режима, посветили новој борби за опстанак уместо борби за очување сећања. Лемкин узима за пример режим апартхејда у Јужној Африци који је сменио колонијални систем и који је довео до гушења гласова многобројних малих афричких заједница.

За разлику од колонијалних страдања, Александер сматра да је геноцид извршен током Другог светског рата у случају Јевреја рекодиран у трагедију. То се догодило већ приликом преноса суђења нацистима за почињене злочине. Преношење Нирнбершких процеса 1946. године, као и пренос суђења Адолфу Ајхману и дефинисање природе зла као баналног из угла Хане Арент о коме се и данас полемише, привукли су пажњу светске јавности. Обични грађани имали су прилике да, можда, први пут угледају лице и чују глас починиоца и жртве и да визуализују оно о чему су слушали. Виеворка сматра да суђење преживелима додељује социјални идентитет јер их друштво препознаје као такве. Они постају носиоци нове функције, носиоци историје. Са Ајхмановим суђењем, сматра она, сведок постаје отелотворење сећања (Виеворка 2006: 391).

Сведочење кроз нове медије у случају колонизованих народа није (било) могуће. На који начин се могао чути глас мртве жене о којој говори Спивакова? За директне учеснике колонијалних похода организована су, у ретким случајевима, суђења затворена за јавност у којима су починиоцима изречене минималне казне. Учесници и спровођиоци немачке колонијације и/или чланови њихове породице наставили су професионални успон за време Хитлера, па Хана Арент тврди у *Изворима шовалијаризма* да је афричка колонијална територија постала плодно тле за узгој немачке нацистичке елите (1999: 206) која ће важну политичку улогу одиграти и током Аденауерове владавине.

Александер наводи да је „у новом трагичном схватању јеврејског масовног истребљења патња, а не напредак, постао телос према коме се успоставља наратив [...] Патња захтева персонализацију геноцида. Она мора бити смештена у оквир биографије” (Александер 2002: 8). Као један од примера персонализације жртве наводи медијум филм. Публици је потребно да буде потрешена искуством

које није директно доживела па се филмографија служи психолошком идентификацијом градећи причу око сведока који су у стварности ретко били интервјуисани или индивидуализовани кроз биографију. Историја кинематографије показује да је снимљен мали број филмова у којима се приказује екстремно насиље у колонијама. Прикази Африке, Аустралије или плантажа на којима су радили црни људи носе у себи црту егзотичности и одређене меланхолије и ретко које филмско остварење изазива критичко мишљење код публике. За разлику од тога, велики је број снимљених серија и филмова са тематиком страдања Јевреја што у уму конзуманата учвршћује асоцијацију на линији Јеврејин-жртва фашизма. Ипак, интензивна обрада Холокауста кроз модерне медије, а нарочито холивудску продукцију, смешта га у раван догађаја који се не истиче по својој јединствености. Холокауст као синоним за индустрију страдања је крајем XX и почетком XXI века (зло)употребљен и преображен у индустрију забаве, филма, видео игара и туризма, наводе Ракић и Мелић (2018: 57).

ЗАКЉУЧАК

Постколонијално тумачење Холокауста представља спорне тачке у бројним историјским и политичким дебатама. Један од главних проблема који се намеће је да се на простору данашње Немачке и даље релативно ретко и нерадо проговара о немачкој колонијалној прошлости током које је над афричким народима Хереро, Нама, Дамара и Сан у периоду између 1904. и 1908. године спроведен систематски организован злочин са циљем чишћења афричке земље ради стварања новог животног простора за Немце. Овај злочин је Немачка признала за геноцид тек 2017. године и додала да у овом случају нема правних последица по ову државу јер одредбе УН-а не делују ретроактивно. У немачким градовима се још увек могу пронаћи бројни споменици посвећени немачким колонијалним намесницима као и други показатељи да немачка јавност није довољно критична по питању колонијалне прошлости.

Иако је у немачкој развијена култура сећања на Холокауст, то се не може рећи за остале догађаје из немачке прошлости, чиме се ствара разлика у поимању Холокауста и других сличних догађаја попут колонијалног геноцида. Циан наводи да не постоји ниједан научно легитиман разлог да се Холокауст и колонијални геноцид у Немачкој јужној Африци не посматрају као истојврсни јер се не разликује интензитет испољене бруталности и у једном и у другом случају. Он сматра да се у оба случаја ради о расистички мотивисаној, насилно спроведеној и кроз ратне сукобе раширеној владавини над другима која се не либи да почини геноцид (Циан 2016: 16). У оба случаја се ради о легализованој наредби „Убиј” у оквиру правног поретка и у оба случаја су наука, култура и књижевност оснажиле идеју о доминацији беле расе која је резултирала најпре окупирањем туђе територије, дехуманизацијом колонизованог субјекта и организованим радним, концентрационим и истребљивачким логорима.

На основу прегледа историјских догађаја након 1945. године може се рећи да је тај процес попримио другачије и модерније форме, али да се и даље на планети спроводе организовани геноциди и масовна уништења разних народа почињени у име идеологије коју заступа економски јача сила, па се о њима још не говори у тим правним категоријама, нити се дискутује о моралној и правној одговорности починиоца. Стога би требало посматрати Холокауст не као јединствен догађај у људској историји, већ као, у том тренутку, кулминацију једног дугог и

промишљеног процеса који није усмерен само против једне етничке заједнице која је на сопственој трагедији изградила култ највеће жртве фашизма и бацила у сенку број страдалих припадника других етничких заједница које су такође биле жртве истребљивачке машинерије, што захтева додатно поље истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Адорно и Хоркхајмер 1947: T. W. Adorno/ M. Horkheimer, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, Amsterdam: Querido.
- Александер 2002: J. Alexander, "On the Social Construction of Moral Universals: The 'Holocaust' from War Crime to Trauma Drama", *European Journal of Social Theory* 5 no. 1, p. 5–85.
- Арендт 2000: Х. Арент, Лична одговорност под диктатуром, Реч, часопис за књижевност културу и друштвена питања но. 59/5,
- Асман 2011: А. Asman, *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*, Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug.
- Арендт 1999: Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, Београд: Феминистичка издавачка кућа.
- Бауер 2001: Y. Bauer, *Rethinking the Holocaust*, New Haven: Yale UP.
- Бракман 2000: Н. Brackman, "A Calamity Almost Beyond Comprehension: Nazi Anti-Semitism and the Holocaust in the Thought of W.E. B. Du Bois" *American Jewish History* 88 no. 1 (2000): 53–93.
- Виеворка 2006: А. Wiewiorka, The Witness in History, *Poetics Today* 27 no. 2, 395–97.
- Ди Буа 1947: W.E.B. DuBois, *The World and Africa. An Inquiry Into the Part Which Africa Has Played in World History*, New York, NY: International Publishers.
- Динер 2007: D. Diner, *Gegenläufige Gedächtnisse. Über Geltung und Wirkung des Holocaust*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Лемкин 1944: R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Лемкин 1945: R. Lemkin, Genocide a modern crime, *Free world*, Vol. 4.
- Мозес 2002: D. Moses, „Conceptual Blockages and Definitional Dilemmas in the ‚Racial Century‘. Genocides of Indigenous Peoples and the Holocaust". In: *Patterns of Prejudice* 36 Nr. 4, S. 7–36.
- Перудин/Цимерер 2011: M. Perrudin, J. Zimmerer, *German Colonialism and National Identity*, New York/London: Routledge
- Полиаков 1956: L. Poliakov, *Harvest Of Hate*, London: Elek Books.
- Ракић, Мелић 2018: Н. Ракић, К. Мелић, „Како говорити о Холокаусту?“, *Брендови у књижевности, језику и уметности* (Зборник радова са научног округлог стола у оквиру XIII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност), Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2018, 57–72.
- Ротберг 2009: М. Rothberg, *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*, Stanford: CA.
- Розенберг 1922: А. Rosenberg, *Das Verbrechen der Freimaurerei. Judentum, Jesuitismus, deutsches Christentum*, München: J. S. Lehmanns Verlag.
- Сезер 1983: А. Césaire, Notebook of a Return to the Native Land, in *Aimé Césaire: The Collected Poetry*, translated by Clayton Eshleman and Annette Smith, Berkeley, 32–85.
- Сезер 2015: Е. Sezer, *Rasprava o kolonijalizmu*, Novi Sad: Artprint.

- Спивак 1988: G. Spivak, 'Can the Subaltern Speak?' in: Cary Nelson and Lawrence Grossberg (eds), *Marxism and the Interpretation of Culture*, London: Macmillan.
- Фајн 2002: H. Fein, Genocide: A Sociological Perspective. In: Hinton, Alexander Laban (Hrsg.), *Genocide: An anthropological reader*, Malden Massachusetts & Oxford: Blackwell. 74–90.
- Фанон 2017: F. Fanon, *Prezreni na svetu*, Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.
- Фуко 2004: M. Foucault, *Society Must Be Defended*, Penguin Books: London.
- Хинтон 2002: A. L. Hinton, Introduction: Genocide and Anthropology. In: Ders. (Hrsg.), *Genocide: An anthropological reader*. Malden Massachusetts & Oxford: Blackwell. 1–23.
- Циаи 2016: A. Ziai, „Einleitung: Unsere Farm in Zhengistan. Zur Notwendigkeit postkolonialer Perspektiven in der Politikwissenschaft“. In: Aram Ziai (Hrsg.): *Postkoloniale Politikwissenschaft. Theoretische und empirische Zugänge*, Bielefeld: Transcript, S. 11–24.
- Целер 2005: Zeller, Joachim, 2005a. Genozid und Gedenken: Ein dokumentarischer Überblick. In: Melber, Henning (Hrsg.). Genozid und Gedenken: Namibisch-deutsche Geschichte und Gegenwart. Frankfurt am Main: Brandes & Apsel Verlag. 163–188.
- Цимерер 2003: J. Zimmerer: Holocaust und Kolonialismus. Beitrag zu einer Archäologie des genozidalen Gedankens, in: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 51 (2003), S. 100–125.
- Цимерер 2011: J. Zimmerer, „Holocaust und Kolonialismus. Beitrag zu einer Archäologie des genozidalen Gedankens“. In: Jürgen Zimmerer (Hrsg.): *Von Windhuk nach Auschwitz? Beiträge zum Verhältnis von Kolonialismus und Holocaust*, Münster: Lit, S. 140–171.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Aguigah, Rene, „Diese Unterstellung trifft mich in meiner Seele“, *Deutschlandfunk*, 22. 4. 2020.
- Achille Mbembe antwortet Kritikern - "Diese Unterstellung trifft mich in meiner Seele" (Archiv) (deutschlandfunkkultur.de), приступљено 4. 1. 2021.
- Augurah, Rene, Die Welt reparieren, ohne zu relativieren, *Deutschlandfunk*, 26. 4. 2020.
- Aleida Assmann und Susan Neiman zur Causa Mbembe - Die Welt reparieren, ohne zu relativieren (Archiv) (deutschlandfunkkultur.de), приступљено 4. 1. 2021.
- Beyrodt, Gerald, Antisemiten sind immer noch die anderen, *Deutschlandfunk*, 1. 5. 2020, Zur Causa Mbembe - Antisemiten sind immer noch die anderen (Archiv) (deutschlandfunkkultur.de), приступљено 10. 1. 2020.
- Bockwoldt, Daniel, Darum geht es beim Streit um Achille Mbembe, *Deutschlandfunk*, 27. 5. 2020.
- Debatte - Darum geht es beim Streit um Achille Mbembe (deutschlandfunk.de), приступљено 4. 1. 2021.
- Cheema, Saba-Nur/ Mendel, Menor, Leerstelle Antisemitismus, 24. 5. 2020, Postkoloniale Theoretiker: Leerstelle Antisemitismus - taz.de, приступљено 12.01 2021.
- Soboczynski, Adam, Felix Klein: "I See No Need for an Apology" | ZEIT ONLINE, 20. 5. 2020, Felix Klein: "I See No Need for an Apology" | ZEIT ONLINE, приступљено 04.01.2021.
- Ziegs, Beate, Die juristische Auseinandersetzung mit dem Kolonialismus, 27. 8. 2020.
- Verbrechen an den Herero und Nama - Die juristische Auseinandersetzung mit dem Kolonialismus (Archiv) (deutschlandfunkkultur.de), приступљено 12. 1. 2021.

POSTKOLONIALÜBERSICHT DES EUROPÄISCHEN HOLOCAUST

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird der europäische Holocaust aus der Sicht von Theoretikern postkolonialer Studien, Völkermordstudien und Gedächtnisstudien untersucht. Die Ausgangsthese der Arbeit ist die Idee, dass sich der Nationalsozialismus auf den Ideen des Imperialismus entwickelte, mit dem Unterschied, dass die kolonialen Eroberungen auf europäischem Boden gerichtet waren. Es wurde darauf hingewiesen, dass in deutscher Gesellschaft mehr über die deutsche Kolonialvergangenheit gesprochen werden muss und dass die intensive Arbeit am Holocaust einen philosophisch-rechtlichen Rahmen und eine Terminologie für die Aufarbeitung dieses Themas bietet. Die Arbeit weist auf die ideologischen und organisatorischen Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen dem europäischen Holocaust und dem Massenleiden während der deutschen Kolonialvergangenheit hin, dessen Ergebnis als Völkermord bezeichnet werden könnte, was die These problematisiert, dass der europäische Holocaust ein einzigartiges Ereignis ist. Ziel der Arbeit war es nicht, die Angst und das Trauma slawischer und jüdischer Opfer zu verringern, sondern auf die Ungleichheit bei der Behandlung von Ereignissen mit einem genozidalen Ausgang hinzuweisen, der sowohl auf europäischer als auch auf außereuropäischer Ebene stattfand.

Schlüsselwörter: (Post-)Kolonialismus, Holocaust in Europa, Holocaust in Afrika, Nationalsozialismus, Antisemitismus, Rassismus, Eurozentrismus

Nataša P. Rakić

